

тів; забезпечення виробництва продовольства, в обсязі та асортименті достатньому для харчування за науково обґрунтованими нормами; забезпечення відповідності харчових продуктів вимогам безпечності для здоров'я людини; забезпечення повноцінності харчування.

Враховуючи важливу роль аліментарних чинників у формуванні здоров'я, політика в сфері харчування має ґрунтуватися на міжсекторальних засадах, охоплювати освіту, законодавство та державне регулювання, передбачити координацію між охороною здоров'я та сільським господарством, співробітництво з харчовою промисловістю при виробництві та обробці харчових продуктів, селективний контроль за цінами та правила перевірки якості, забезпечення державного регулювання

та контролю якості і безпеки продуктів харчування, постійне інформування громадськості про здорове харчування в школах, на робочих місцях, в магазинах, об'єктах громадського харчування, яке формує звички харчування, впроваджувати високоякісну рекламу, щоб зробити такі продукти помітними та привабливими. Вирішенню проблем сприятиме координація дій між засобами масової інформації, добровільними товариствами, медичними працівниками і працівниками харчової промисловості.

Такий комплексний міжсекторальний підхід сприятиме удосконаленню забезпечення раціонального збалансованого харчування всіх верств населення.

Література

1. Похилюк В.В. Амбівалентність економічних відносин і економічна безпека / В.В. Похилюк // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. - № 6(51), ч.2. – 2011. С. 15-19.
2. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Ярослав Анатолійович Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 224 с.
3. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Геннадій Адольфович Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. No1379 «Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.com/documents/date_bv/pg_gxscxoh.htm.
5. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/218867/file/zvit.doc
6. Інформаційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 330.56

РЕДЬКІН Д.О., викладач
Одеський державний інститут фінансів

АГРЕГОВАНА ОЦІНКА ДИНАМІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПОСТКРИЗОВОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті простежуються основні тенденції розвитку аграрного сектору національної економіки в посткризовий період, проведена структурна діагностика аграрного виробництва для подальших прогнозів розвитку.

Ключові слова: тенденції розвитку, аграрний сектор, кризовий період, структурна діагностика аграрного виробництва

The article traces the main trends in the development of the agricultural sector of the national economy in the post-crisis period, a structural diagnosis of agricultural production forecasts for further development.

Keywords: development trends, the agricultural sector, the crisis period, the structural diagnostics of agricultural production

Постановка завдання. Одним з найважливіших сучасних завдань для економіки України є подолання аграрної кризи і створення умов стійкого розвитку сільського господарства як галузі, що забезпечує життєво необхідні потреби населення. Агропромисловий комплекс є найбільшим сектором економіки, оптимальний режим функціонування якого забезпечує продовольчу безпеку держави і соціальну стабільність.

На сьогодні серед усіх галузей економіки лише аграрний комплекс демонструє позитивне зовнішньоторговельне сальдо. Так, за 9 місяців 2012 року експорт продукції АПК становив 12,5 млрд. доларів, або 24% від загального експорту України. По-

зитивне сальдо становить 6,8 млрд. Завдяки динамічному нарощенню виробництва у ключових галузях сільське господарство не лише забезпечує продовольчу безпеку країни, стає основою для створення нових робочих місць на селі, а й залишається провідним бюджетоутворюючим фактором, забезпечуючи зростання ВВП у період кризи. Зокрема, у цьому році від підприємств АПК до Зведеного бюджету надійде понад 42 млрд. гривень.

Питання державної підтримки сільських товаровиробників були і залишаються одними з найважливіших проблем економічної антикризової політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами посткризового розвитку аграрного сектору опікувались відомі вчені Андрійчук В.Г., Лупенко Ю.О., Дем'яненко М.Я., Малік М.Й., Гришова І.Ю., Топіха В.І., Шабатура Т.С., Крюкова І.О., Островська І.П., Замлінський В.А., Лебедева В.В., Непочатенко О.О., Саблук П.Т., Хома І.Б., Кузьмін О.Є., Кужель В.В. [1-10].

З огляду на попередні дослідження щодо політичних, економічних трансформаційних процесів в національній економіці і в аграрному секторі, зокрема, з моменту створення незалежної України, провідні вчені вважають, що кризові явища супроводжували та становлять загрозу розвитку і на сьогодні [1-10]. Тому, саме агрегований підхід до аналізу аграрного виробництва, його ефективності та умов-факторів, що впливають на забезпечення сталого розвитку, а також до структурної діагностики цієї сфери дозволять об'єктивно оцінити та діагностувати подальшу перспективу.

Мета дослідження. Дослідити та надати оцінку динамічних характеристик посткризового розвитку аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Зростання зовнішньої торгівлі та надходжень до державного бюджету – це пріоритетні стратегічні переваги вітчизняного сільськогосподарства перед іншими галузями економіки. Україна постійно розширює географію експорту аграрної продукції, нарощуючи темпи та обсяги поставок на зовнішні ринки. Зокрема, у січні-вересні, порівняно з аналогічним періодом минулого року, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі зросло майже на 64%, сягнувши 6,8 млрд. доларів. При цьому, експорт аграрної продукції зріс на 34% і становить 12,5 млрд. дол. Вітчизняні сільгоспвиробники за сприяння Міністерства аграрної політики та продовольства швидкими темпами розширюють географію експорту та освоюють нові зовнішні ринки. Наприклад, у 2012 році українські експортери вийшли на ринки Японії, Тайваню, Швейцарії, Об'єднаних Арабських Еміратів та Південно-Африканської Республіки. Також цього річного експорт аграрної продукції до країн ЄС перевищив показник поставок до СНД.

Завдяки успішній зовнішній торгівлі та зростанню виробництва валової сільгосппродукції, яке цього року становитиме понад 222 млрд. грн., аграрний комплекс України залишається одним із ключових наповнювачів бюджету. «За результатами 2012 року очікується 42,2 мільярда гривень надходжень до Зведеного бюджету від підприємств АПК. При цьому середній показник за 2009-2011 років становив 33,2 мільярда гривень», – повідомляв Міністр аграрної політики та продовольства Микола Присяжнюк.

Таким чином, у період кризи саме сільське господарство продовжує сприяти росту ВВП, залишається наповнювачем бюджету, вагомим антиінфляційним фактором та позитивно впливає на платіжний баланс. Досягти таких результатів роботи галузі вдалося завдяки посиленню співпраці сільгоспвиробників та Міністерства аграрної політики та продовольства, яке протягом останніх років продовжує втілювати розпочаті реформи.

Аналіз тенденцій сучасного розвитку дозволяє констатувати позитивні зрушення. Так, всупереч негативним очікуванням, вітчизняні аграрії зібрали третій за

обсягом урожай за часи незалежності. Втрати на полях стали одним із основних стимулів для запровадження агрострахування, що є обов'язковою практикою у провідних країнах, наближаючи вітчизняне сільське господарство до кращих світових стандартів. Загалом у цьому році аграрії зібрали понад 46 млн. тонн зернових. Зокрема пшениці зібрали 15,7 млн. тонн, кукурудзи – понад 21 млн. тонн, ячменю – 7,2 млн. тонн, сої – 2,3 млн. тонн та соняшнику – 7,9 млн. тонн. Із загального обсягу виробленого збіжжя в цьому році близько 22 млн. тонн може бути експортовано.

Таким чином, забезпечено не лише продовольчу безпеку країни, а й накопичено достатньо ресурсів для експорту. Так, Україна залишиться одним із провідних постачальників пшениці, кукурудзи та олійних культур, а також світовим лідером з експорту соняшникової олії. Наприклад, сьогодні кожна друга тонна соняшникової олії, яка реалізується на світовому ринку, – українського виробництва.

Однак, як відомо, близько чверті врожаю втрачається в процесі зберігання, обробки, транспортування продукції. Тому в останні два роки в Україні прискорюється будівництво нових елеваторів, здійснюється переоснащення існуючих, розбудовуються портові та річкові зернові термінали. Загальна ємність потужностей для одночасного зберігання зерна на сьогодні становить 32 млн. тонн, а портові потужності дають змогу експортувати 36 млн. тонн зернових та олійних культур за рік. Окрім того, у 2012 році було скасовано сертифікацію елеваторів, що значно спрощує процедуру ведення бізнесу на зерновому ринку України.

Позитивна результативність виробництва спостерігається в галузях овочівництва та плодівництва. Збільшення врожаю овочів та плодів сприяє імпортозаміщенню, а це, як наслідок, сприяє укріпленню позицій вітчизняних товаровиробників. Окрім цього, в 2013 році українці повністю забезпечені овочами від вітчизняних сільгоспвиробників. Так, виробництво овочів становитиме близько 9,1 млн. тонн. За нашими оцінками, за останніх 5 років це другий за обсягом урожай. Виробництво картоплі становить 23 млн. тонн, плодів та ягід – 1,9 млн. тонн, винограду – 490 тис. тонн. До цього, цього річного урожай яблук на рівні 1 млн. тонн став рекордним, а їх експорт уперше перевищив імпорту. Однак ще одним вагомим фактором є можливості для зберігання плодово-овочевої продукції, адже саме у холодну пору року традиційно виникає її дефіцит.

Так, в останні два роки держава приділила велику увагу розвитку інфраструктури аграрного ринку, зокрема розбудові по всій країні овоче-, фрукто-, картоплексів та оптових ринків сільгосппродукції. Загалом потужності для зберігання овочів на сьогодні становлять 239 тис. тонн, і їх планується збільшити майже до 1 млн. тонн до 2014 року. Картоплексивища дають змогу одночасно зберігати 136 тисяч тонн, а до 2014 року ці ємності зростуть до 248 тисяч тонн. Загальна ємність фруктосховищ на сьогодні становить 315 тисяч тонн, до кінця поточного року будуть введені в експлуатацію ще 10 фруктосховищ.

Необхідно зазначити, що Мінагрополітики акцентувало увагу на розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції, яких на сьогодні налічується 11. «Загалом з липня 2011 року оптові ринки відвідало

майже три з половиною млн. покупців, реалізовано понад 1 млн. тонн сільгосппродукції, а 208 тис. сільгоспвиробників мали змогу продати свою продукцію».

Одним із важливих питань подальшої політики розвитку аграрного сектору постає відродження тваринництва та посилення контролю за якістю продукції.

Галузь тваринництва була визначена як один із основних пріоритетів аграрного розвитку. І в результаті започаткованої державної підтримки вперше за часи незалежності вдалося стабілізувати та наростити поголів'я худоби і птиці. Так, станом на 1 листопада 2012 р. поголів'я ВРХ становило майже 5 млн., що на 10% більше порівняно з початком року. Поголів'я свиней зросло з початку року на 8% до 8,1 млн. голів. Також на 10% зросло поголів'я овець та кіз, яке становить 1,9 млн. голів. Однак найбільша динаміка зростання простежується у птахівництві, і на сьогодні в Україні налічується 238,6 млн. голів птиці, що майже на 20% більше порівняно з початком цього року.

Своєю чергою, у січні-жовтні 2012 року виробництво м'яса збільшилося на 2,2% і становить 2,4 млн. тонн, молока вироблено 9,8 млн. тонн, що майже на 3% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року, яєць вироблено на 1,8% більше за виробництва 16,25 млрд. штук. При цьому Україна залишається одним із провідних експортерів курячих яєць. І саме державні програми бюджетної підтримки допомогли досягти відчутного нарощення показників тваринництва. Так, для підтримки сільських домогосподарств у травні Уряд запровадив дотацію селянам за збереження та утримання молодняку ВРХ. Її отримали 287 тисяч селян. На їхні

рахунки з травня надійшло майже 250 млн. грн. Також завдяки державній програмі часткового відшкодування витрат на закупівлю установок індивідуального доїння, власники селянських господарств придбали майже 4 тисячі таких установок, що забезпечують високу якість молока та роблять працю селянина легшою та комфортнішою.

Також покращенню ситуації у галузі тваринництва сприяло спрощення у 2012 році процедури ідентифікації худоби та зменшення вдвічі її вартості. За словами Міністра, проведення ідентифікації дає змогу господарям отримати доступ до державних дотацій. А держава, своєю чергою, забезпечує таким чином контроль якості продукції в ланцюзі «з лану до столу».

Загалом 2012 рік став роком, у якому фокус державної підтримки було переміщено на середніх та дрібних товаровиробників, адже на сьогодні політика розвитку сільських територій – одна з пріоритетних у державі. Саме для цього Мінагрополітики розробило і презентувало Ініціативу «Рідне село», основою якої є розвиток в Україні сільськогосподарської кооперації. Так, за останні 2 роки кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зросла на 191 одиницю та становить 851 кооператив, які цьогогоріч надали послуг на 35 млн. гривень. Однак у наступному році саме думка селян ляже в основу подальшої розробки державної програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих та виробничих кооперативів.

У 2013 році Мінагрополітики продовжить реалізацію стратегічних завдань у реформуванні аграрного сектору України, які уже дали значні результати [1].

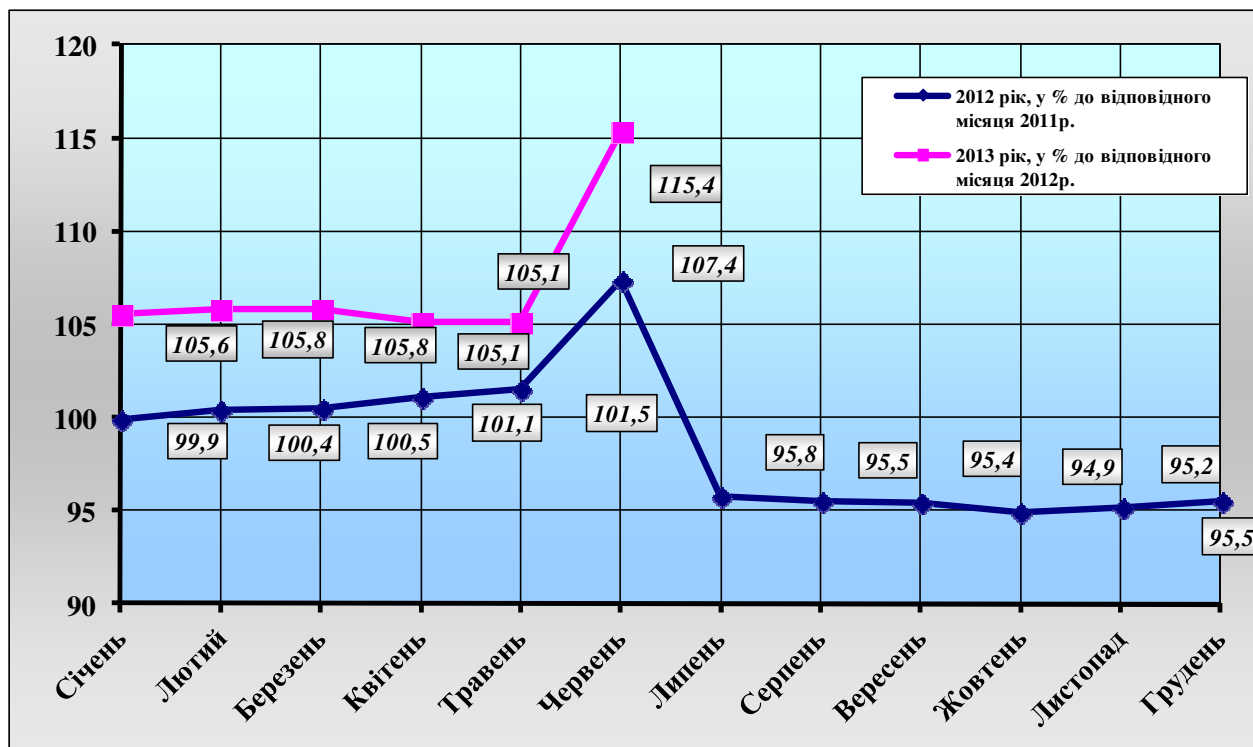

Рис. 1. Динаміка аграрного виробництва у 2012-2013 рр., %

Задля оцінки подальших перспектив розвитку аграрного виробництва пропонуємо більш детальний аналіз динаміки стану сільського господарства у рослинництві та тваринництві за показниками посівних

площ, зібраного врожаю, поголів'ям худоби, обсягами виробництва та динаміки цін на основні види продукції.

Так, у січні-червні 2013 р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з відповідним

періодом 2012 р. зріс на 15,4%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 127,5%, а в господарствах населення – 106,4%. За I півріччя поточного року індекс обсягу виробництва продукції рослинництва порівняно з відповідним періодом 2012 р. становив 167,1%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 212,5%, у господарствах населення – 132,0%.

З попередньої діаграми чітко видно, що й в минулому році у червні місяці спостерігався ріст індексу обсягів сільськогосподарського виробництва на рівні 7,4%, після чого був зафіксований піврічний обвал в середньому на рівні 4,5%. Зважаючи на минулорічні темпи падіння у II півріччі та обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, у липні-січні цього року, буде зберігатися позитивна динаміка.

Під урожай 2013 р. сільськогосподарські культури посіяно на площі 28,1 млн. га, з них в аграрних

підприємствах – на 19,6 млн. га (69,8% загальних площ), у господарствах населення – на 8,5 млн. га (30,2%).

Основними культурами, під які було освоєно посівні площі, є пшениця озима та яра 6 691,9 тис. га, що становить 26,08% посівних площ, кукурудзи – 4 913,3 тис. га (19,15%), соняшнику 4 833,9 тис. га (18,84%) та ячменю озимого та ярого 3 377,9 тис. га (13,17%).

Порівняно з 2012 р. загальну посівну площу розширено на 313,7 тис. га (на 1,1%), у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – на 107,7 тис. га (на 0,6%), у господарствах населення – на 206,0 тис. га (на 2,5%). У всіх категоріях господарств до закінчення сівби ярих культур площа загибелі озимих на зерно та зелений корм (включаючи ріпак), посіяних під урожай 2013 р., становила 363,2 тис. га, що більш ніж у 6 разів менше, ніж під урожай 2012 р., а її частка у площі посіву озими склала 3,9% (торік – 24,1%).

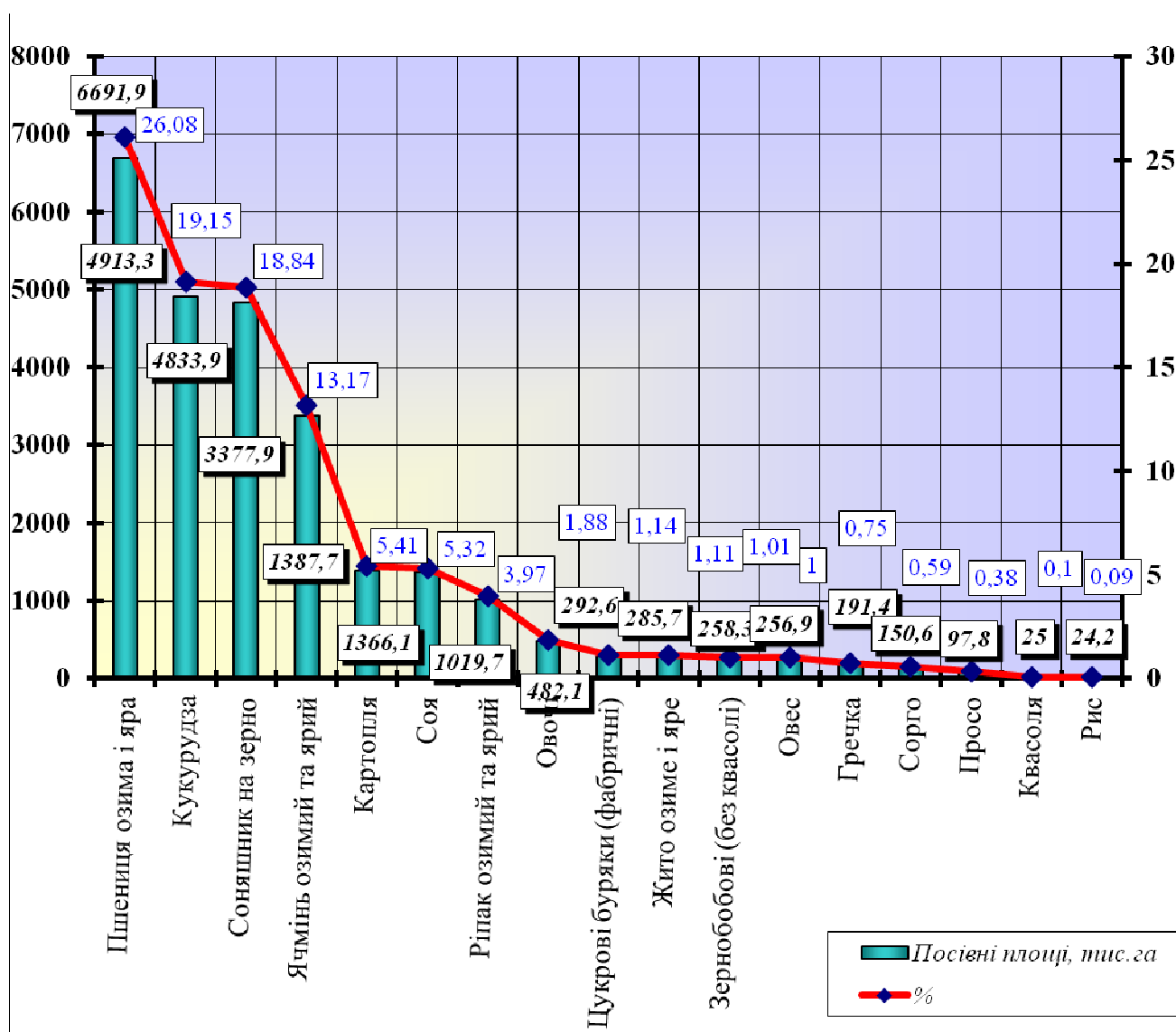

Рис. 2. Структура посівних площ під урожай 2013 року

Суттєве зростання обсягу виробництва продукції рослинництва порівняно з минулорічним зумовлено прискореними темпами збирання ранніх зерно-

вих та інших сільськогосподарських культур і збільшенням їхньої середньої врожайності, що зафіксовано серед усіх основних культур, окрім зернобобових.

В абсолютному значенні найбільше зроста середня врожайність серед плодів та ягід, на 9,7 ц/га (з 76,6 до 86,3 ц/га), за відносним показником найбільший ріст врожайності належить пшениці 37,46% (з 19,7 до 27,1

ц/га). Даній культурі також належать максимальні показники збору – 3675,2 на рівні 50,93% від загального обсягу з переліку наведених культур, який становить 7216,8 тис. тонн.

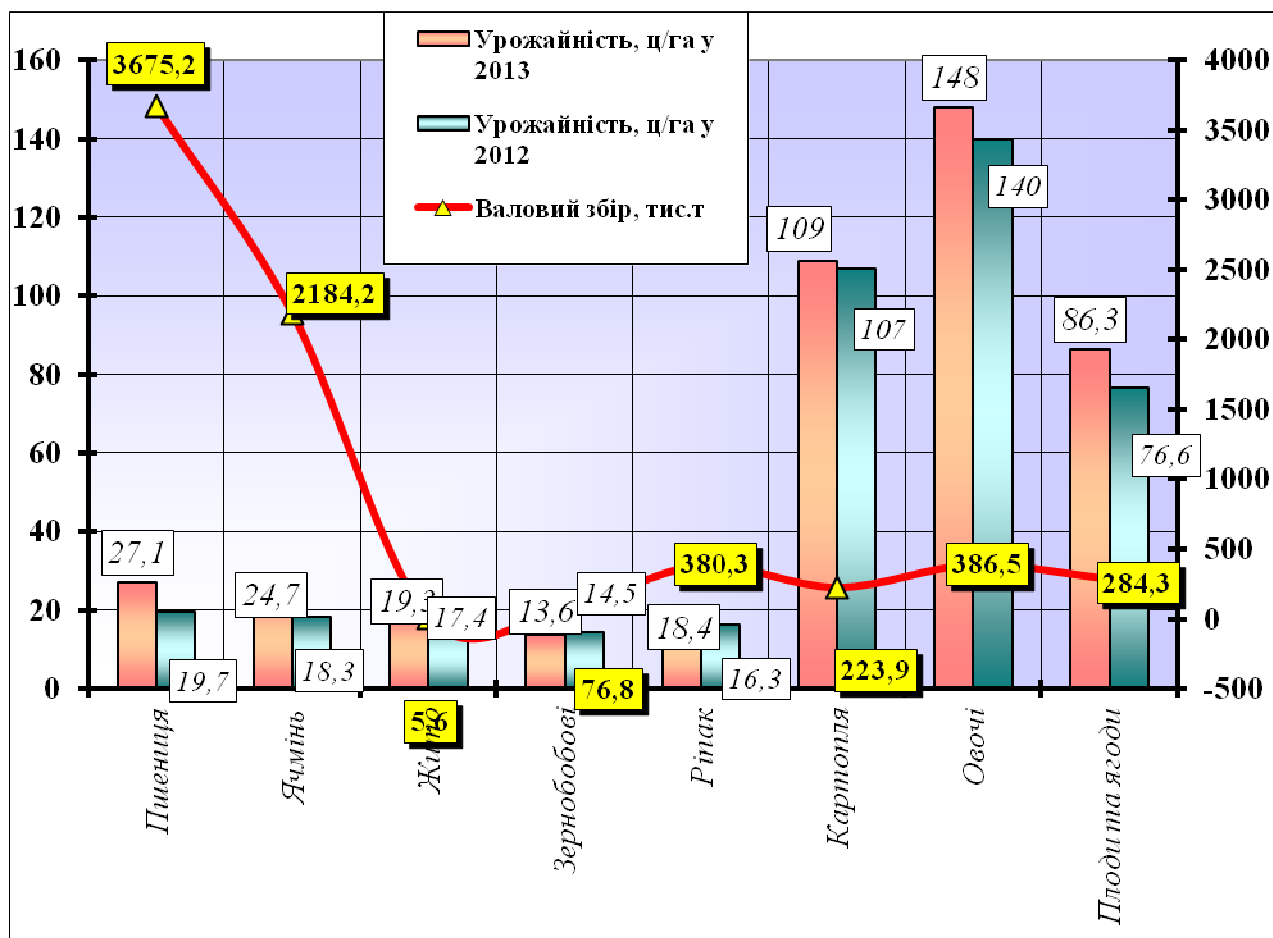

Рис. 3. Аналіз обсягів виробництва та урожайності сільськогосподарських культур у 2012-2013 рр.

Після розгляду показників рослинництва перейдемо до наступного блоку – тваринництва. У I півріччі 2013 року індекс обсягу виробництва продукції тваринництва порівняно з відповідним періодом 2012 р. становив 105,2%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 110,3%, господарствах населення – 101,5%. За розрахунками, на 1 липня 2013 року проти початку липня 2012 р. чисельність поголів'я великої рогатої худоби збільшилася до 5 млн. 392.2 тис. (на 3,3%), також зросло поголів'я свиней до 8 млн. 223.8 тис. (на 4,6%), овець і кіз до 2 млн. 253.5 тис. (на 5,1%) та птиці всіх видів 263 млн. 608 тис. (на 6,7%).

Як бачимо, серед усіх основних видів сільськогосподарських тварин переважають показники відгодівлі у господарствах населення над сільськогосподарськими підприємствами. На початок липня 2013 р.

населенням утримувалось 71,1% загальної чисельності великої рогатої худоби, свиней – 53,7%, овець і кіз – 86,8%, а також 51,7% птиці всіх видів.

Кінцевою ланкою для сільгоспвиробника у його виробничій діяльності є реалізація власної продукції. У першому півріччі 2013 р. загальний обсяг реалізованої продукції порівняно з відповідним періодом 2012 р. зменшився на 11%, у т.ч. продукції рослинництва – на 23%, а обсяг реалізованої продукції тваринництва – збільшився на 7%. Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації за січень-червень 2013 р. порівняно з відповідним періодом 2012 р. зросли на 4,5%, у т.ч. рослинництва – на 17,5%, тваринництва – знизилися на 3%.

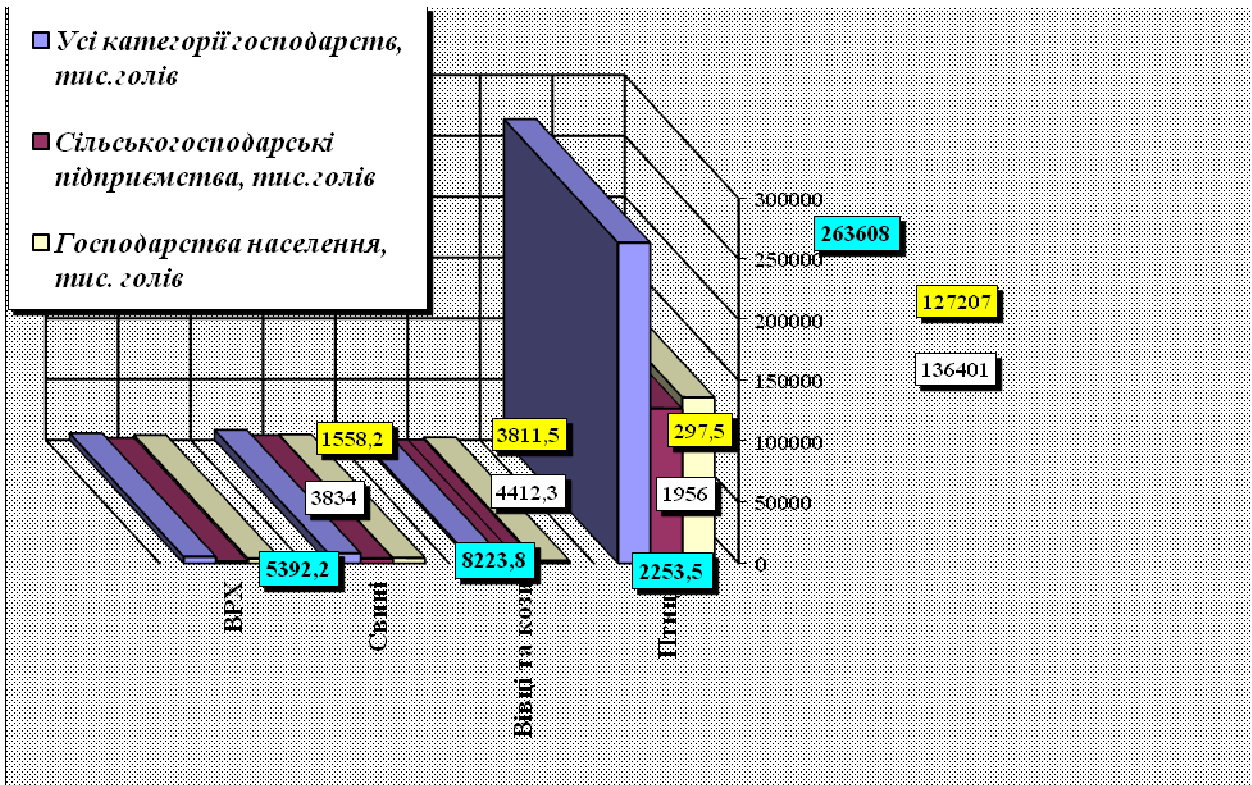

Рис. 4. Аналіз поголів'я тварин за категоріями суб'єктів аграрного сектору України станом на 1.07.2013 р.

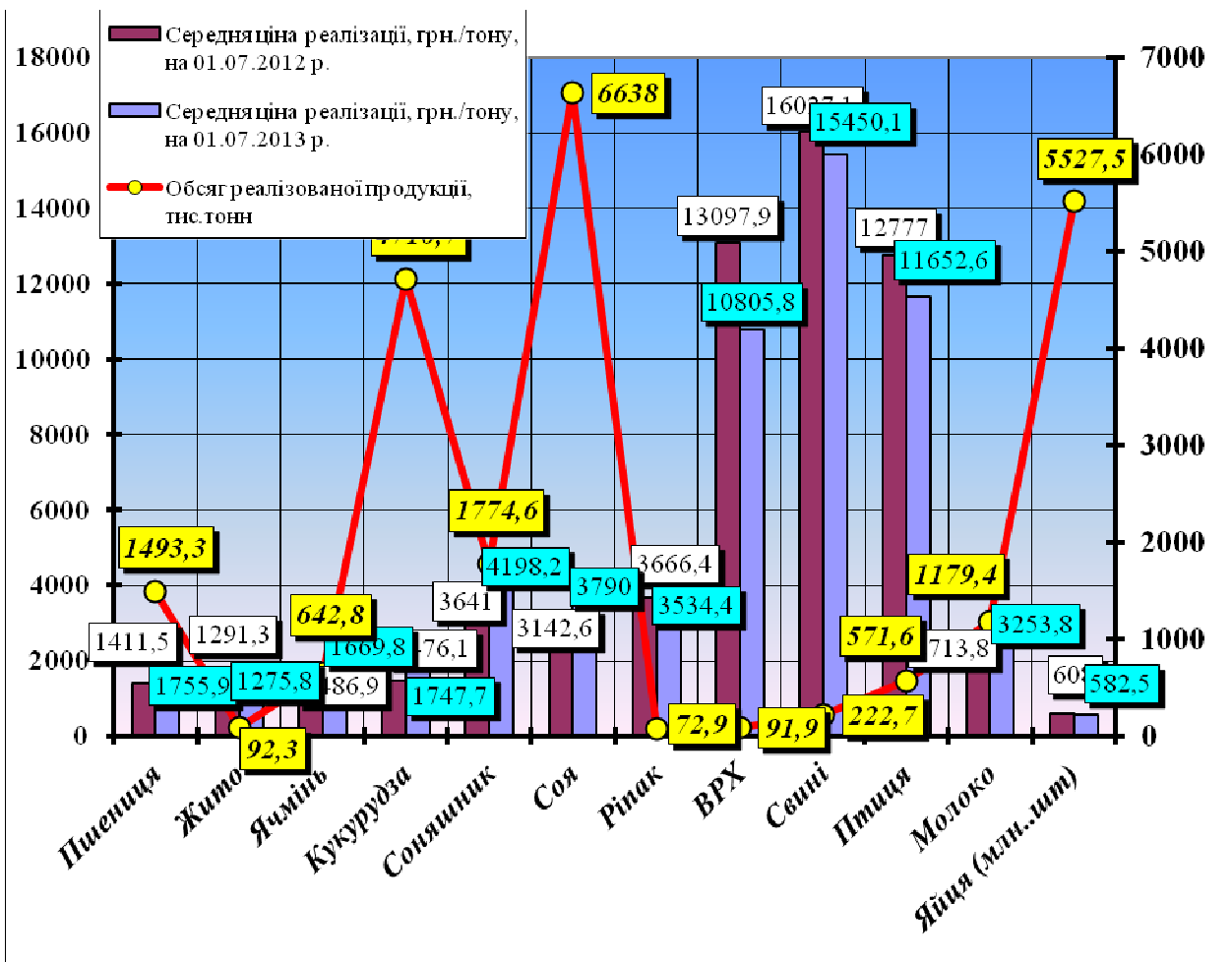

Рис. 5. Аналіз реалізації аграрної продукції за 2012-2013 роки

З категорії рослинництва найбільше було реалізовано кукурудзи – 4 710,7 тис. тонн, найменше ріпаку – 72,9 тис. тонн, найдорожчим є соняшник 4 198,2 грн. за 1 тону, на який у 2013 році найбільше зросли ціни за абсолютним показником – 737,2 грн. за 1 тону (21,3%), а за відносним найбільший ріст цін зафіксований у пшениці – 24,4%, (з 1 411,5 до 1 755,9 грн. за 1 тону). В порівнянні з продукцією рослинництва, середня ціна на продукти тваринництва навпаки суттєво зменшилася. Найбільше впали ціни на живу вагу ВРХ, з 13 097,9 до 10 805,8 грн. за 1 т, тобто на 17,5%, також знизилася ціна птиці, яєць, живої ваги свиней. Підвищилися ціни лише на молоко – на 540 грн. за 1 т (19,9%), з 2 713,8 до 3 253,8 грн. за 1 т. Найбільші обсяги реалізації м'яса належать птиці, якої продано 571,6 тис. тонн, що більш ніж в 6 разів перевищує обсяги реалізації ВРХ.

Розглянуті показники стану сільського господарства свідчать, що дана галузь, на відміну від промисловості, має позитивну динаміку розвитку.

Негативні тенденції можна лише відмітити в переважних обсягах споживання птиці, обвалі ціни на ВРХ (на 17,5%) та зменшення вартості свинини, адже її зміна не вплинула на вартість м'яса для кінцевого споживача, в результаті чого посередники отримали вищі прибутки, а виробник меншу рентабельність.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що Україна може відіграти ключову роль у подоланні проблеми голоду в світі. Важко переоцінити потужний потенціал вітчизняного АПК, адже цифри говорять самі за себе: у першому півріччі 2013/2014 маркетингового року Україна експортувала 18,5 млн. тонн зерна, з прогнозом у 33 млн. тонн протягом усього року. Обсяг поставок цього року на 20% перевищує статистику поставок 2012 року. Урядова політика підтримки розвитку АПК, програми щодо створення сприятливих умов для інвестора в сільське господарство, підтримка вітчизняних агропромисловців допомагають АПК показувати високі результати протягом багатьох років.

Література

1. <http://minagro.gov.ua/uk/pressroom?nid=3294>
2. Лебедева В.В. Антикризисное управління розвитку інноваційної системи АПК в умовах динамічної невизначеності факторів зовнішнього середовища. Стан та передумови стійкого розвитку аграрного сектору в умовах трансформаційних процесів у світовій економіці. Колективна монографія. / Під ред. д.е.н, професора Нестерчук Ю.О. (Частина 2) – Умань : Виробничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – С.224-232.
3. Кужель В.В. Державна підтримка економічного розвитку аграрного сектору / В.В. Кужель // Ефективна економіка". Науковий журнал. – 2013. – № 6. – Режим доступу до журн.: <http://www.economy.nauka.com.ua/?n=6&y=2013>
4. Шабатура Т.С. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / Т.С. Шабатура, І.Ю. Гришова // Облік і фінанси №1, 2013. - С. 99-105.
5. Замлинський В.А. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / В.А. Замлинський, І.Ю. Гришова, В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 2. – С. 201-206. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html>
6. Крюкова І.О. Фінансова архітектура інноваційного розвитку молокопереробних підприємств / І.О. Крюкова // Облік і фінанси. – 2013. - № 2 (60). – С. 87-93.
7. Гришова І.Ю., Замлинський В.А. Обґрунтованість та ефективність виконання бюджетних програм // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 3. Ч.2.– С.227- 231.
8. Гришова І.Ю. Розробка заходів управління ризиками фінансової безпеки підприємства. / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Вісник Сумського національного аграрного університету: науково-методичний журнал. Серія: фінанси і кредит. №2, 2012. – С.15-21.
9. Гришова І.Ю. Теоретичні засади фінансового забезпечення стратегічних рішень / І.Ю. Гришова // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць, Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2010. – Випуск 7. Частина I. – С. 267-275.
10. Гришова І.Ю. Зміцнення фінансової складової економічної безпеки підприємства / І.Ю. Гришова, Т.С. Шабатура // Облік і фінанси №1, 2013.- С.99-105.

УДК 338.43

СЛАТВІНСЬКА М.О., канд. екон. наук, доцент, НЕМЧЕНКО Г.В., студ.
Одеський національний економічний університет

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

В статті розглянуто проблеми становлення органічного сільського господарства в Україні. Обґрунтовано необхідність надання державної підтримки і стимулювання кооперації дрібних господарств. Надані пропозиції щодо стимулювання молокопереробних підприємств, які використовують високоякісну сировину і відмовилися від пальмової олії.

Ключові слова: органічне сільське господарство, кооперація, агропромисловий комплекс, дотації, стимулювання